

12. Станко В.Н. Охотники на бизона в позднем палеолите Украины / Владимир Никифорович Станко // Археологический альманах. – 1996. – №5. – С. 129-138.
13. Библикова В.И. Характеристика остеологического материала из раскопок позднепалеолитического поселения Анетовка 2 / В.И. Библикова, А.В. Старкин // Станко В.Н., Григорьева Г.В., Швайко Т.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 127-131.
14. Станко В.Н. Некоторые итоги изучения позднего палеолита Северо-Западного Причерноморья (Южнобугская группа памятников) / Владимир Никифорович Станко // Археология и этнология Восточной Европы: материалы и исследования. – Одесса: Гермес, 1997. – С. 14-27.
15. Станко В.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2 / В.Н. Станко, Г.В. Григорьева, Т.Н. Швайко – К.: Наук. думка, 1989. – 139 с.; Смольянинова С.П. Палеолит и мезолит степного Побужья / Светлана Петровна Смольянинова – К.: Наук. думка, 1990. – 107 с.
16. Сапожников И.В. Большая Аккаржа. Хозяйство и культура позднего палеолита степной Украины / Игорь Викторович Сапожников // Кам'яна доба України. – 2003. – Вип.3. – С. 5-270.
17. Оленковский Н.П. Эпиграветт Восточной Европы. Культурно-исторический аспект / Николай Петрович Оленковский – Херсон, 2008. – 431 с.
18. Піструїл І.В. Різці пізньопалеолітичного поселення Анетівка 2 / Ігор Володимирович Піструїл // Археологія. – 2003. – №4. – С. 55-65; Піструїл І.В. Різці на пам'ятках пізнього палеоліту північно-західного Причорномор'я : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.04 «Археологія» / Ігор Володимирович Піструїл. – К., 2005. – 20 с.
19. Станко В.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2 / В.Н. Станко, Г.В. Григорьева, Т.Н. Швайко – К.: Наук. думка, 1989. – 139 с.

Піструїл І.В. Памятники эпиграветта Северо-Западного Причерноморья (к проблеме интерпретации археологических источников)

В статье рассматриваются проблемы интерпретации археологического материала на примере эпиграветтских памятников степей Северо-Западного Причерноморья максимума последнего оледенения. Проведенный типологический анализ резцов стоянок Анетовка 2 и Большая Аккаржа показал практически их полную типологическую и статистическую идентичность, эти резцы по некоторым специфическим особенностям отличаются от резцов эпиориньякских памятников региона. Остальные изделия со вторичной обработкой этих памятников (прежде всего микропластины с притупленным краем и скребки) демонстрируют большую схожесть между собой, с одной стороны, и достаточно большие отличия от подобных изделий эпиориньякских памятников региона, другой стороны. На данном этапе развития науки наличие «эпиориньякской примеси» на эпиграветтских памятниках должно доказываться всесторонним анализом не только кремневого инвентаря памятников, но и анализом культурного слоя стоянок, а не объясняться исключительно «культурными контактами» (хотя такой вариант тоже возможен, но с вескими аргументами).

Ключевые слова: Северо-Западное Причерноморье, верхний палеолит, эпиориньяк, эпиграветт, Анетовка 2, Большая Аккаржа.

Pistruil I. V. The Epi-Gravettian sites of north-west Pontic region (the problems of interpretation of archaeological sources)

The paper solves the problems of archaeological data interpretation, basing on Epi-Gravettian sites of north-west Pontic region that existed during the period of last glacial maximum. The typological analysis of burins from Anetovka 2 and Big Akkarzha detected their almost complete typological and statistical identity, though in some specific characteristics these implements differ from burins of Epi-Aurignacian sites of the region. Other products with secondary processing from these sites (primarily backed microblades and scrapers) are very similar to each other, on the one hand, and have big enough differences from similar implements from Epi-Aurignacian sites of the region, on the other hand. Considering the current stage of scientific development, the existence of "Epi-Aurignacian admixture" on Epi-Gravettian sites must be proved by comprehensive analysis not only of flint implements, but also of cultural layer of these sites. The concept of «cultural contacts» is allowable, but only on the basis of solid arguments.

Keywords: north-west Pontic region, Upper Palaeolithic, Epi-Aurignacian, Epi-Gravettian, Anetovka II, Big Akkarzha.

УДК 902:929.652(477)"6383"

О. В. Фатеев

БОСПОРСКИЙ СЛЕД НА СКИФСКИХ ПЕРЕПРАВАХ ЧЕРЕЗ ДНЕПР

В статье рассматриваются монеты Пантикапея (26 единиц), обнаруженные на скифских памятниках Нижнего Поднепровья. Систематизация находок с Каменского и Капуловского поселений дает возможность сделать предположение, что они могли использоваться как средство платежа в мелких торговых операциях между скифами и Боспорским государством. Материалы в совокупности указывают на существование торгового пути, связывавшего Нижнее Поднепровье с побережьем Меотиды и Боспором. Медные монеты имели номинальную стоимость, значительно превышавшую их фактическую металлическую ценность.

Ключевые слова: монеты, ольвийский «борисфен», Пантикапей, скифы, Капуловское городище, Гтжнее Поднепровье, торговля.

На скифських поселеннях Нижнього Подніпров'я случаи фіксації античних монет доволно рідкі. Известні 14 монет, знайдених на Каменському городищі, опубліковані Б.Н. Граковим [1, с. 145–147], із них 6 екземплярів належить чеканці Пантікапея. Ще 21 монету – рештки більшого кладу 1914 року із Каменки Дніпровської, опублікувала Н.И. Волчкова [2, с. 55–56], в їх числі 2 пантікапейські монети.

На основі цих рідких знахідок Б.Н. Граков не вирішив зробити каное-лібо висновок про значення монет в житті скифів [1, с. 148]. В останні два десятиліття кількість знахідок античних монет в цьому регіоні значно збільшилася за рахунок фіксації нумізматических знахідок на Капулівському поселенні – більше 300 монет [3, с. 183]¹. Подавляюче більшість із знайдених на Капулівському поселенні монет це ольвійські «борисфени», однак дуже показательно присутствіє монет Пантікапея – 16 екз. Інтересна знахідка у с. Осипенко² пантікапейської монети типу: голова безбородого сатира в плющевому венці – голова льва, осетр, с надчеканкою двенадцятилучева звезда – горит [4, с. 14], даюча ще одне підтвердження того, що існував торговий шлях, зв'язувавший Нижнє Подніпров'є з побережжєм Меотиди і Боспором. Известна знахідка монети цього ж типу на поселенні Ільїнка³, друга монета, знайдена на цьому поселенні – ольвійський «борисфен».

Таким образом, всего зафиксированы находки 26-ти пантікапейських монет (приложение № 1). По хронології запропонованої В.А. Анохіним [5, с.139–141] 25 монет належать до кінця IV першої чверті III вв. до н.е. (таблиця № 1).

Ці пантікапейські монети, осевшіє на скифських поселеннях більше ніж в півтисячі кілометрів на северо-запад від Боспорського державства, дають нову інформацію.

1. Монети складають три компактних емісійних випусків (по 7–10 екз.), не більше двох номіналів в кожному із них.

2. В представленої вибірці 16 екземплярів (64%) – монети одного типу (Лицевая сторона: Голова безбородого Сатира в венці вліво. Оборотная сторона: Голова льва вліво, внизу осетр), в т.ч. 6 екз. с надчеканкою «звезда – горит».

3. В складі Капулівського і Каменського кладів ольвійських «борисфенів» присутствують пантікапейські монети. На поселенні Ільїнка знайдені «борисфен» і пантікапейська монета.

4. Ці монети не використовувалися в якості прикрас або амулетів, об цьому свідчить їх відсутність в захороненнях.

5. Медніє пантікапейські монети (як в прочем і ольвійські) не являлись засобом накоплення, ввиду своєї невеликої фактичної вартості.

Таким образом, підтверджується припущення Б.Н. Гракова [1, с. 148], що пантікапейські монети використовувалися скифами по прямому призначенню, т.е. служили платіжним засобом для забезпечення розничних торгових операцій⁴.

Медніє монети мали номінальну вартість, значно перевищувавшую їх фактичну металічну цінність. Основним умовою для признання платіжності цих знаків вартості скифським населенням являлось наявність постійних, стійких і інтенсивних торгово-економічних зв'язків між Боспорським державством і Скифією в кінці IV першої чверті III вв. до н.е.

С таким положенням не міг змиритися Пантікапей – основний конкурент Ольвії в греко-варварській торгівлі. Спочатку він намагається, і не безуспішно, використати для зовнішньої торгівлі знайденіє в обігу медніє тетрахалки типу: голова сатира – голова льва, осетр. Згодом Пантікапей виробляє операцію по надчеканці цих монет штампальною парой «звезда-горит», продовжуючи чеканку цього типу монет со звездою і горитом вирізаними в старих штампах. Зображення горита завжди наноситься на оборотну сторону монет, цим підкріплюється їх тождественність ольвійським «борисфенам».

Таблиця 1. Боспорські монети на скифських переправах через Дніпр

Дата (гг. до н. э.)	№ по В.А. Анохину	Каменское городище	Капуловка	Ильинка и с. Осипенко	Всего
389–379 гг.	Ан № 87	1			1
314–310 гг.	Ан № 111	2	2		4
	Ан № 112		4		4
294–284 гг.	Ан № 125	1	9		10
284–275 гг.	Ан № 130	4		2	6
	Ан № 132		1		1
Всего		8	16	2	26

¹ Капулівське поселення і Каменське городище розташовані недалеко одне від одного на переправах через Дніпр.

² Бердянський район Запорізької області, дякуючи С.И. Андрух і Г.Н. Тоцева (Запорізький Національний університет) за можливість ознайомитися з цією знахідкою.

³ Скифське поселення Ільїнка розташоване на правому березі Дніпра між островом Хортиця і Капулівським поселенням.

⁴ Е.Я. Туровський, з яким я неодноразово обговорював цей питання, має інше пояснення. Він вважає, що грецькі купці намагалися утримати при собі певну кількість медних монет різних полісів для оплати невеликих покупок в час перебування в цих полісах.

Приложение 1. Каталог монет Пантикапея¹

Около 389–379 гг. до н. э. (П – 16)

Ан № 87 (1 экз.). Л.с. Голова бородатого Сатира вправо. О.с. Голова коня вправо. Медь. Лепта.

1. Каменское городище (монета утрачена), вес – 2,5 г [1. –С. 147, № 14].

Около 314–310 гг. до н. э. (П – 24)

Ан № 111 (4 экз.). Л.с. Голова бородатого Сатира вправо. О.с. Протома грифона влево, внизу осетр. Медь. Тетрахалк.

1. Каменское городище (монета утрачена), вес – 5,0 г [1, с. 147, № 9, –Табл. VIII, 7].
2. Каменское городище (кучугуры). Сборы Никопольского музея. (монета утрачена), вес – 4,8 г [1, с. 147, № 10].
3. Капуловское поселение. Находка 2012 г., В.Н. Вороненко (коллекция Ю.Ю. Третьякова), вес – 7,1 г (рис. 1,1).
4. Капуловское поселение. Находка 2012 г., Ю.Ю. Третьяков, монета сильно стерта, вес – 6,0 г.

Ан № 112 (4 экз.). Л.с. Голова безбородого Сатира вправо. О.с. Протома пегаса вправо. Медь. Дихалк.

1. Капуловское поселение. Находка 2001 г., В.Д. Дрожак, вес – 2,4 г.
2. Капуловское поселение. Находка 2011 г., А.А. Бубнюк, вес – 2,6 г
3. Капуловское поселение. Находка 2013 г., Ю.Ю. Третьяков, вес – 2,5 г (рис. 1,2).
4. Капуловское поселение. Находка 2011 г. Монета из клада ольвийских «борисфенов», вес – 3,0 г [3, с. 183].

Около 294–284 гг. до н. э. (П – 27)

Ан № 125 (9 экз.). Л.с. Голова безбородого Сатира в венке влево. О.с. Голова льва влево, внизу осетр. Медь. Тетрахалк.

1. Каменское городище (кучугуры). Сборы Никопольского музея. (монета утрачена), вес – 4,5 г [1. –С. 147, № 11, –Табл. VIII, 8].
2. Капуловское поселение. Находка 1994 г., А.Н. Незименога, монета побывала в огне (деформирована), вес – 5,9 г (рис. 1,3).
3. Капуловское поселение. Находка 1998 г., В.Д. Дрожак, вес – 7,3 г (рис. 1,4).
4. Капуловское поселение. Находка 2001 г., В. Алешин, монета сильно стерта, вес – 7,2 г.
5. Капуловское поселение. Находка 2004 г., А.Н. Незименога, монета плохой сохранности, вес – 5,9 г (рис. 1,5).
6. Капуловское поселение. Находка 2006 г., П.В. Мостовой, вес – 7,2 г (рис. 1,6).
7. Капуловское поселение. Находка 2007 г., А.Н. Незименога, вес – 7,5 г (рис. 1,7).
8. Капуловское поселение. Находка 2012 г., Ю.Ю. Третьяков, вес – 6,6 г (рис. 1,8).
9. Капуловское поселение. Находка 2014 г., А.Н. Незименога, вес – 4,42 г, заметны следы обработки абразивом (гирька–экзагия).

Около 284–275 гг. до н. э. (П – 28)

Ан № 130 (6 экз.). Л.с. Голова безбородого Сатира в венке влево, надчеканка: звезда. О.с. Голова льва влево, внизу осетр, надчеканка: горит. Монеты типа Ан № 125 с надчеканкой. Медь. Халк.

1. Каменское городище (кучугуры). Сборы Никопольского музея. (монета утрачена), вес – 4,5 г [1, с. 147, № 12].
2. Каменское городище (кучугуры). Сборы Никопольского музея. (монета утрачена), вес – 4,5 г [1, с. 147, № 13].
3. Каменское городище. Находка 1914 г. МКМ-Н-275, KB-6782. Монета из клада ольвийских «борисфенов», вес – 6,0 г [1, с. 56, –Табл. I, 20].
4. Каменское городище. Находка 1914 г. МКМ-Н-279, KB-6786. Монета из клада ольвийских «борисфенов», вес – 6,7 г [1, с. 56, –Табл. I, 21].
5. Поселение Ильинка. Находка 2007 г., О.В. Графчиков, вес – 6,1 г (рис. 1,9).
6. Село Осипенко Бердянский р-н. Находка 2002 г., вес – 6,6 г.

Ан № 132 (1 экз.). Л.с. Голова бородатого Сатира влево. О.с. Голова быка влево. Медь. Лепта.

1. Капуловское поселение. Находка 2011 г., Ю.Ю. Третьяков, вес – 4,1 г (рис. 1,10).

¹ В каталоге указаны время выпуска (в скобках – номер серии), порядковый номер типа, по классификации, разработанной В. А. Анохиным [5, с. 139–141], затем указание на количество экземпляров, краткое описание лицевой (Л.с.) и оборотной (О.с.) сторон, металл и номинал. Далее следует информация о времени, месте находки и хранения, вес, ссылка на публикацию и (или) рисунок.

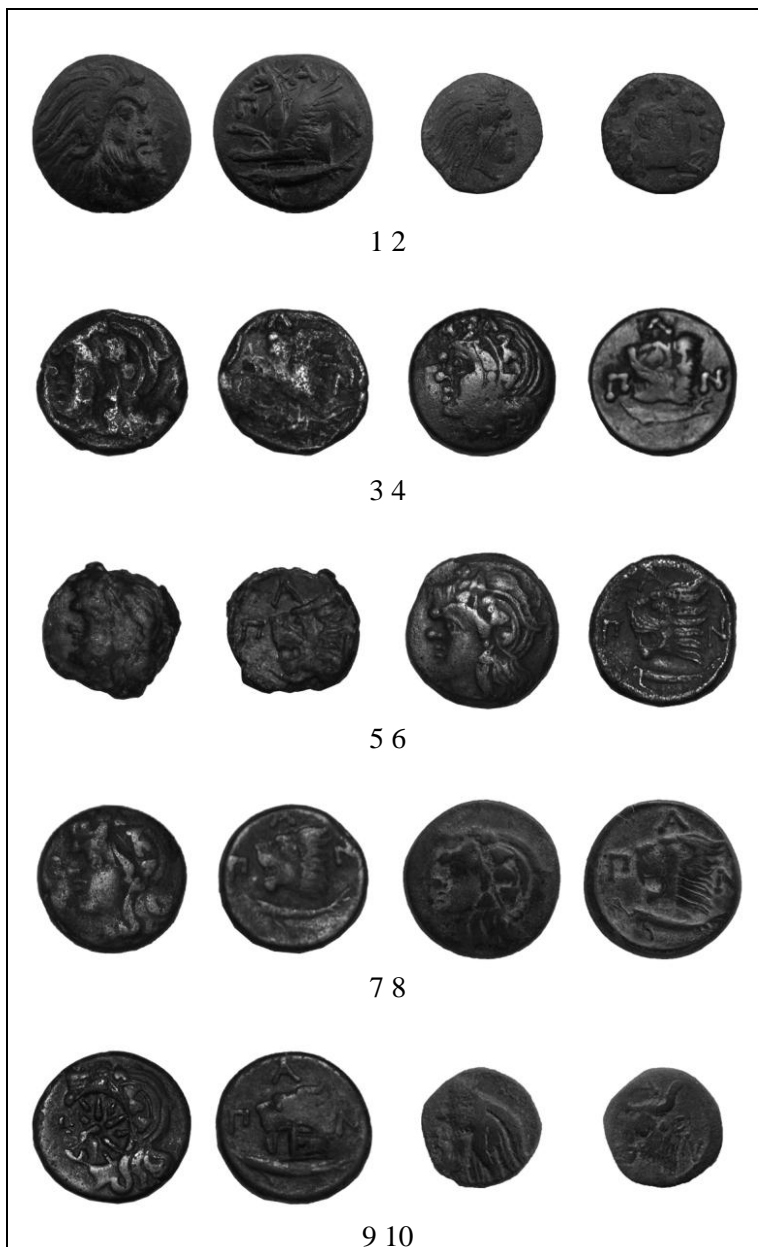

Рис. 1. Пантікапейські монети (1–8, 10 – Капулівка, 9 – Ільїнка)

Література

1. Граков Б.Н. Каменское городище на Днепре / Б.Н. Граков // МИА. – № 36, Москва, 1954. – 240 с.
2. Волчкова Н.И. Клад античных монет из Каменки Днепропетровской / Н.И. Волчкова // КСИА. – Вып. 6. – Киев, 1956. – С. 55–56.
3. Фатеев О. В. Клад ольвийских «борисфенов» из Капуловки / О. В. Фатеев, Ю. Ю. Третьяков // Древности Северного Причерноморья III–II вв. до н. э. – Тирасполь, 2012. – С. 183–191.
4. Андрух С.И. Отчет об охранных раскопках на могильнике Мамай-Гора у с. Великая Знаменка Каменско-Днепровского района Запорожской области в 2002 г. / С.И. Андрух, Г.Н. Тоцев // Архив НА ИА НАНУ. 2002/13.
5. Анохин В.А. Монетное дело Боспора / В.А. Анохин. – Киев: Наукова думка, 1986. – 182 с.

Фатеев О. В. Боспорський слід на скіфських переправах через Дніпро

На скіфських поселеннях Нижнього Подніпров'я було знайдено 26 мідних монет Пантікапея. На підставі аналізу цих знахідок зроблено висновок, що вони використовувалися для забезпечення роздрібних торгових операцій на території Скіфії, що надає нові знання про наявність постійних, стійких і інтенсивних торговельно-економічних зв'язків між Боспорською державою і Скіфією.

Ключові слова: монети, ольвійський «борисфен», Пантікапей, скіфи, Капулівське городище, торгівля

Fateev O. V. Bosphorus sign on the Scythian ferries on the Dnieper

In Scythian settlements on the Lower Dnieper there were found 26 copper Panticapaeum coins. On the basis of the analysis of these findings, it was concluded that they were used for retail trade operations on the territory of Scythia, that gives the new information about the availability of constant, sustainable and intensive trade and economic relations between Bosphorus and Scythia.

Keywords: coin's, Olbio's «borysthenes», Panticapaeum, Scythians, Nizhnie Podnieprove, commerce